

KULTURMINNEGRUNNLAG

Sædalen

Plan ID

62650000.

BERGEN KOMMUNE
BYRÅDSAVDELING FOR BYUTVIKLING,
KLIMA OG MILJØ

BYANTIKVAREN

Skriftserienr.: 2013-12

Innhold

1. Sammendrag og føringer	2
2. Bakgrunn for undersøkelsen	3
3. Kulturminner og kulturmiljøer – grunnlaget for dokumentasjonen	3
3.1 Formelt vern	3
4. Metode	4
5. Topografi og tidlig historie	5
5.1 Automatisk fredete kulturminner	6
6. Ferdselsårer og kommunikasjon	6
7. Bebyggelsesstruktur	8
7.1 Gårder.....	8
7.2 Boligutbygging	9
7.3 Hytter og fritidsboliger	10
8. Enkeltojekt og anlegg	12
8.1 Postveien.	12
8.2 Løer.....	12
9. Litteraturliste	14
9.1 Nettkilder.....	14

1. Sammendrag og føringer

Sædalen er et dalføre som fremdeles er preget av sin rurale fortid. Imidlertid er byen definitivt kommet til dalen. Det har vært en massiv boligbygging i området siden 1980-årene. På tross av dette har dalen bevart sin karakter og Byantikvaren ser kvaliteter ved området som bør tas vare på i områdeplanen. Det er viktig at man i det videre beholder det grønne draget opp dalen som er unikt da det er en lang sammenhengende grøntstruktur som går opp til fjellet. Tunene langs det eldre veifaret «Indre Sædal» gir en klar og historiefortellende sammenheng som bør bevares i planen. Brukene som har vært i planen er stort sett oppløst og ikke lenger i drift. Det står likevel igjen en del landbruksbygninger som løer som er en viktig del av identiteten til området.

Den første boligbyggingen i området begynte sent på 1950-tallet. Det er ingen spesielle bygninger som stikker seg ut. Det er likevel viktig at de to områdene hvor denne utbyggingen ble gjennomført bevarer sin karakter i framtiden.

Av spesielle strukturer i området må det nevnes at postveien fra Bergen til Christiania går igjennom våtmarksområdet. Det er viktig at denne nasjonalt betydningsfulle strukturen bevares i planen.

Rapport og kart er utarbeidet av rådgiver Jonatan Krzywinski.

Johanne Gillow

Byantikvar

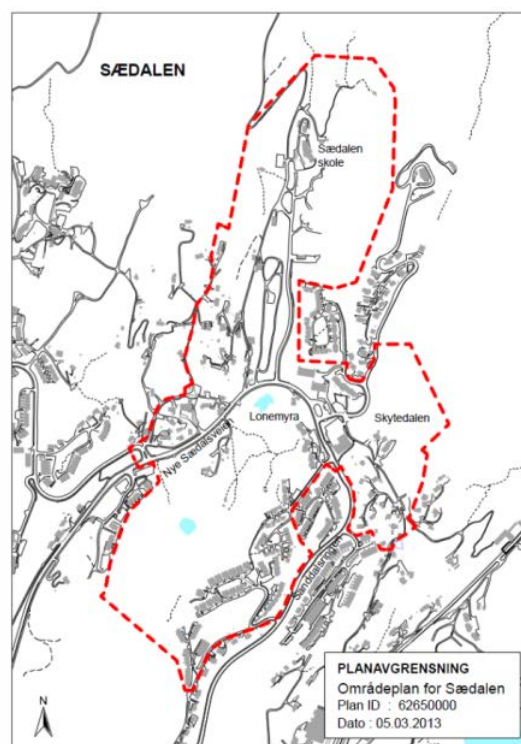
2. Bakgrunn for undersøkelsen

I medhold av plan- og bygningslovens § 12-2, § 12-8 og § 12-9 ble det av Byrådet det 25.04.2013 startet opp planarbeid med offentlig områderegulering for Fana gnr 6, 7 og 10, Sædal, plan ID 62650000.

Planområdet er vist på kart datert 05.03.2013.

Målet med planarbeidet er å legge til rette for en stedsutvikling med et mangfold av aktiviteter og møtesteder med vekt på å utnytte blågrønne verdier og kvaliteter i området som en ressurs for framtidig arealbruk og stedsforming.

På oppdrag fra Etat for Plan og Geodata har Byantikvaren utarbeidet et kulturminnegrunnlag for reguleringsplanen. Kulturminnegrunnlag er en del av Bergen kommunes arbeid med å kartfeste og sikre informasjon og kunnskap om kommunens urbane og rurale historie.

Forslag til planavgrensning

3. Kulturminner og kulturmiljøer – grunnlaget for dokumentasjonen

Innenfor kulturminnefeltet skiller vi mellom kulturminne, kulturmiljø og kulturlandskap. Et kulturminne er spor etter menneskelig aktivitet, ofte referert til som enkeltobjekt (eller grupper av enkeltobjekt). Kulturminner inngår ofte i en kulturhistorisk sammenheng som kan bestå av flere objekter, grupper av objekter og andre kulturhistoriske elementer. Den videre sammenhengen der en også ser den naturgitte forutsetningen sammen med kulturmiljøet er kulturlandskapet. Landskapet kan være lite eller mye omformet (rurale og urbane kontekster), men danner uansett rammen for kulturminnene og kulturmiljøet.

3.1 Formelt vern

I dagligtale blir ofte begrepene «fredet», «vernet», «verneverdig» kulturminne brukt upresist. Det er derfor nødvendig med en kort presisering hva de enkelte begrepene betyr.

«Verneverdig» er en fellesbetegnelse for alt som har bevaringsverdi, mens «vernet» er fellesbetegnelse for alt som har et formelt vern knyttet til lovbestemmelser. Det være seg vern etter Kulturminneloven eller Plan og bygningsloven.

Når vi snakker om «fredet» er objektet vernet etter kulturminneloven (Lov om kulturminner av 9.juni 1978). Kulturminneloven gir en klar definisjon av hva som er fredet. Den skiller mellom to hovedgrupper fredninger; Automatisk fredede kulturminner og vedtaksfredede kulturminner. Automatisk fredede kulturminner er fredet uansett om de er påviste eller om de er uoppgdaget i jorden. Hva som er automatisk fredet er listet opp i Kulturminneloven § 4. Forenklet kan man si at alle spor etter menneskelig aktivitet fra før 1537 og stående bygninger før 1649, er automatisk fredet.

Vedtaksfredet er bygninger eller anlegg fra nyere tid dvs. etter 1537 og 1649, som er fredet etter vedtak av Riksantikvaren. Kulturminneloven forvaltes av miljøverndepartementet med delegering til Riksantikvaren og fylkeskommunene.

I Bergen kommune er Byantikvaren fagetat for kulturminnevern. Kommunene er tillagt forvaltningen av plan- og bygningsloven. Byantikvaren jobber derfor med vern gjennom plan- og bygningsloven. I plan- og bygningsloven er det mulig å verne bygninger og kulturmiljø gjennom forskjellige verktøy. På kommuneplannivå kan det gis føringer og lages hensynsoner i forhold til kulturminner. I reguleringsplaner har man flere virkemidler som er mer juridisk bindende. Byantikvaren har fagansvar for kommunens forvaltning av bygg og anlegg som er verneverdige, men som ikke er fredet.

Bergen kommunes areal ligger under tre ulike forvaltningsnivå innenfor kulturminnevernet. Riksantikvaren, Fylkeskommunen ved seksjon for kulturminne og museum, og Bergen kommune ved Byantikvaren. Riksantikvaren og Hordaland fylkeskommune er knyttet til rollen som kulturminnemyndighet etter kulturminneloven. Riksantikvaren har direkte ansvar for kirkene, stående bygninger eldre enn 1649 og automatisk fredet bygrunn i sentrum. Utenfor fredet bygrunn er det fylkeskommunen som skal oppfylle undersøkelsesplikten etter kulturminneloven (jf. § 9 kulturminneloven). Fylkeskommunen er som regional kulturmyndighet også høringspart i plansaker, og har innsigelsesrett til plansaker på grunnlag av blant annet kulturminner.

4. Metode

Byantikvarens kulturminnegrunnlag er knyttet til overordnet planarbeid, og har som målsetting å belyse viktige overordnede kulturminnestrukturer. Dette er historiefortellende strukturer som har vært konstituerende for utviklingen i området, de er således essensielle i en helhetlig vurdering av kulturminneverdier i planområdet. Det ligger ikke innenfor dette

arbeidets rammer å systematisk registrere alle verneverdige objekter i planområdet, dette er ment å gjennomføres i forbindelse med kulturminnedokumentasjon på et lavere plannivå.

Dette kulturminnegrunnlaget tar utgangspunkt i hovedtemaene; topografi og historie, fredete arkeologiske funn, ferdselsårer, bygg og bebyggelsesstruktur, krigsminner og enkeltobjekt og anlegg. Hver hovedkategori er knyttet til et vedlagt kart.

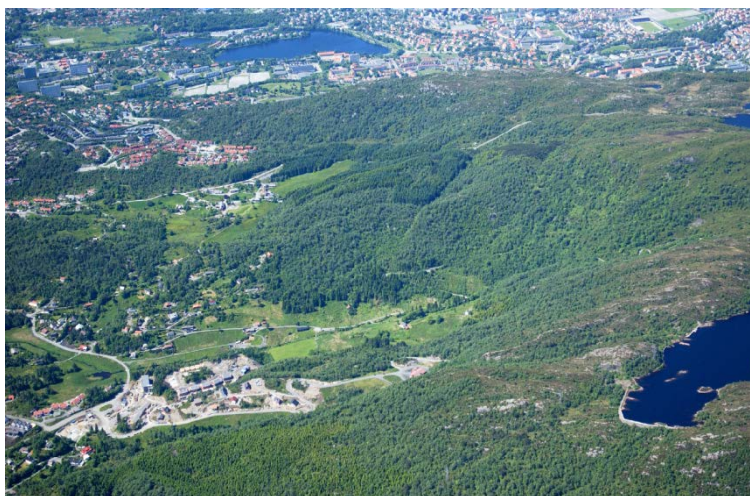
Vi har hatt noen historiske kart, ortofoto og skråfoto digitalt tilgjengelig i dette arbeidet. De har vært viktige redskap for å kartlegge den historiske utviklingen i området. Videre har vi gjort våre egne observasjoner i felt. Feltarbeidet har bestått i en systematisk gjennomgang av planområdet. En slik fysisk tilstedeværelse i området gir et bedre grunnlag for å forstå stedets historiske utvikling og dybde.

5. Topografi og tidlig historie

Området reguleringsplanen omfatter, er et eldre jordbruksområde opp mot byfjellene.

Brukene på gården ligger med jorder i dalene oppover mot fjellet. Planområdet ligger slik til med et nordøstlig-sørvestlig vendt daldrag som heter Sæterdal. Høyden nede i dalen går ned mot ca. 150 meter over havet, mens fjelltoppene rundt ligger på 390 moh. Nederst i planområdet ligger det et våtmarksområde.

Gjennom dalen og planområdet renner Orebekken, som er en liten elv heller enn en bekk. Denne har sitt utløp fra Nubbevatnet som ligger på 390 m.o.h. Området er fuktig og store deler av dalbunnen preges av myr og vann.

Sædalen i forgrunnen sett fra øst. Bildet viser hvordan dalen går opp mot fjellet. I bakgrunnen ses Storetveit. Bildet viser hvor nær «byen» dalen egentlig er.

Sædalen, gnr 7 i Fana, er nevnt

første gang i 1519 (Hjellestad 1933 s. 124). Gården skal i følge Fana Bygdebok gå tilbake til 11-13. århundre, muligens skilt ut fra Natland gård (Ib). Ved slutten av middelalderen hørte gården til Allehelgenskirken sitt gods. Det gamle tunet lå på knausene innenfor tunet på bruk nr 1. Tunet på bruk 1 ble revet en gang på 1970-tallet (bruk 1 ligger utenfor planområdet).

Innenfor planområdet finner vi Bruk 2, 3, 7 og 4 på gnr 7. Sæterdal var inntil nylig dominert av slåtteeng, mens de nedre delene av området er fremdeles våtmarksområde. De østlige delene av planområdet var som resten av planområdet fram til 2000- tallet fremdeles preget av å være jordbruksareal. Dette er i dag totalt endret. Bare små deler av området helt nord i planområdet og våtmarksområdet er i dag ubebygget.

5.1 Automatisk fredete kulturminner

Det ble i 2005 utført en arkeologisk registrering (etter § 9 KML) i området hvor det var planlagt skole, gårdsbarnehage og idrettsbane. Vi henviser til denne undersøkelsen, Innberetning om registrering Fana, Indre Sædal, del av gnr 7, bnr 2, 3 m.fl. Saksnr. 200305170. I denne registreringen ble det funnet et ildsted fra overgangen fra vikingtid til tidlig middelalder (1030-1180). (s. 10 i rapporten). Lokaliteten har fått lokalitets ID i Askeladden 95476. På grunnlag av registreringen har Bergen Museum gjennomført en utgravning og området ble frigitt til skole, barnehage og idrettsbane.

6. Ferdelsårer og kommunikasjon

I gjennom planområdet går den gamle postveien som ble kalt Christianiaveien.

Postveisystemet er et landsomfattende veisystem som kom som følge av at man i 1647 startet med fast postgang i Norge. Storstilt veiutbygningen skjedde først fra 1750-årene da postvesenet ble modernisert. I 1780-årene ble postveien fra Bergen til Christiania lagt om fra Borgaskaret til veien om Nattland og dermed over Sædalen.

Postveien hadde etter 1750-årene standardkrav som skulle være oppfylt. Veien skulle være 3,5 m bred, og ha grøfter på hver side når de lå på flatlendte eller i dalbunnen (Postvegane i Hordaland 1997 S.22) Fram til planområdet har Christianiaveien hatt to traséer til ulik tid. Disse går sammen akkurat innenfor planområdet. Tidligere var veien innenfor planområdet

urørt, men en boligutbygging i 2001 og 2002 har fjernet store deler av traséen. Stykket som er igjen går igjennom våtmarksområdet i planområdet. I de vestre delene av planområdet finner vi traseen igjen, der den går igjennom et boligområde fra 1950- og 1960-årene.

Gårdsveien, Indre Sædal, går litt opp i vestsiden av daldraget. Denne er fint bygget opp med tørrsteinmur på oppsiden av veien. Veien går fra bruk til bruk innover i dalen hvor den går igjennom tunet på brukene den passerer. Veien er en typisk lokal vei slik vi finner det mange steder på Vestlandet. Den har likevel en lokal betydning.

7. Bebyggelsesstruktur

7.1 Gårder

Brukene i området hører under Sædalen gård. I planområdet ser det ut til å ha vært 3 bruk. Gamletunet lå utenfor planområdet. I dag er gårdsbrukene sterkt nedbygget. Det er lite igjen av innmark og gårds strukturer innenfor planområdet. Nedbyggingen av innmark og gårdsbebyggelse har skjedd etter år 2000. Det eksisterer to boligfelt fra 1950-årene i

området.

På gårdsbruk 7/7 eksisterer det to bygninger igjen. Det ene er våningshuset og det andre er løen. Ingen av disse har vi en bekreftet alder på, men begge ser ut til å være fra fjerde kvartal av 1800-tallet. Løen er forfallen, men har mye av sin autentisert i beholdt, mens våningshuset har mistet de fleste detaljene.

Våningshuset er et laftet bygg og laftet er trolig intakt

Gårdsbruk 7/3 ligger litt lengre inn i Sæterdalen. I dag står bare en driftsbygning igjen. Driftsbygningen har vært kombinert bygning for dyrehold og redskaper. Bygningen bærer preg av å ha vært brukt til forskjellige oppgaver og har spor av en komplisert bygningshistorie. Våningshuset som stod på gården ble tillatt brent ned av brannvesenet i 1991.

UBB-W-F-017358 fra 1961 Godt bevart tun på tidligere GBF 7/9. (våningshuset har nå GBF 7/247) sammenhengen med tunet og veien som går igjennom tunet er typisk for mange gårder.

Sædalen GBF 7/2. UBB-W-F-017357 fra 1961. Våningshus av mur. I dag er det gårdsbarnehage på nedre del av tunet.

Den hadde da i følge søknadspapirene stått ubebodd i 30 år. Bygningen ble ikke dokumentert før riving.

Helt øverst i Sæterdalen ligger gårdsbruket 7/2. Fra 1951 ser man på flyfoto at det består av tre eldre bygninger. Et våningshus og to driftsbygninger hvor det ene er et grindabygg som i SEFRAK er betegnet som en løe. Denne ble omgjort til barnehage i 2009. Våningshuset er spesielt da det ikke er trehus, men et murbygg. Dette er ikke vanlig å finne på gårder i Bergen.

7.2 Boligutbygging

Det finnes ingen gode analyseredskaper i forhold til bygningers alder i det kommunale GIS-systemet. Utgangspunktet vårt her er GAB som har en mengde feilkilder. Når vi ser på boligområders alderssammensetning må vi se dette opp mot flyfoto samt akseptere en viss feilmargin i våre resultater. I dette planområde er det meste av boligbebyggelsen relativt ny. Med unntak av den bebyggelsen som har vært tilknyttet gårdsdrift er nesten all boligbebyggelse fra etter 1950. Utfra våre opplysninger er det kun en bolig bygget i 1940 som ikke er forbundet med tidligere gårdsbebyggelse. Vi finner ca. 30 bygg fra perioden 1950-1969. Dette er stort sett eneboliger som er lagt i kupert terreng på udyrket mark. Vi finner

UBB-W-F-017351 FRA 1961 Bolig bygging av slutten av 1950-årene og fra begynnelsen 1960-årene i Helldalslia.

bare en bygning bygget på 1970-tallet (1977). Det er to boliger bygget på 1980-tallet. På 1990-tallet begynner bygging av noen rekkehus helt sør i planområdet. Dette var starten på en utbygging som tok av etter 2000. De fleste bygningene innenfor planområdet er fra etter år

UBB-W-F_070616 fra 1962 Bolig bygging fra begynnelsen av 1960-årene Rinddalen. Boligene ble lagt oppe i terrenget og i utmark.

2000. De mest dominerende av disse er rekkehus av samme type som de som var bygget på 1990-tallet, men det eksisterer også noen boligblokker på 3-4 etasjer.

7.3 Hytter og fritidsboliger

Norske hytter har forandret seg over tid og har en kompleks historie. Det vi gjerne forstår som den typiske og tradisjonelle norske hytten, er liten og med enkel standard. Den tidlige historien til norske hytter viser et fenomen skapt av nød. I *På hytta: vårt andre hjem* kan vi lese at tidlig hyttebebyggelse blant annet knytter seg til fattigfolks bygging av dårlige trehus på utsiden av Trondheims bygrense, da nettopp av nødvendighet (Jor i Stangeland 1996, 14-15). Dette er sentralt med tanke på skillet mellom andre tidlige fritidseiendommer som lystgårder på 1800-tallet: kun rikfolk hadde slike eiendommer. I Bergensområdet finner vi en rekke hytter både ved sjøen og på fjellet. Hytter på byfjellene og opp mot fjellet var det mange av fra 1900 fram til andre verdenskrig. Mange av hyttene tilhørte lag og foreninger, men det

eksisterte også en rekke private hytter. Hyttebyggingen i området er ikke et avsondret fenomen, men er del av en generell samfunnsutvikling. Hyttene i planområdet vitner om en tid hvor planområdet virkelig lå på landet. Vi finner i dag innenfor planområdet både en lagshytte (speideren) og en privat.

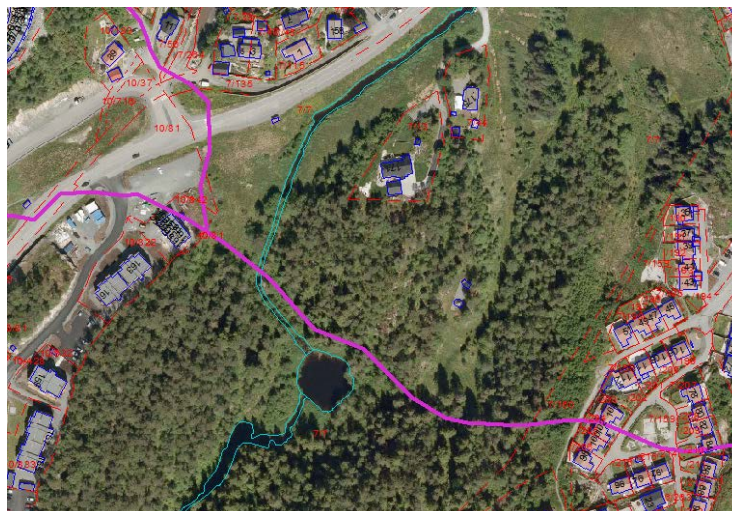

8. Enkeltobjekt og anlegg

Planområdet har få enkelt stående kulturminner som skiller seg ut. Det viktig her er landskapet og den karakteren området har. Vi vil likevel framheve to strukturer.

8.1 Postveien.

Det viktigste kulturminne i området er Postveien. Postveien anses for å være et nasjonalt kulturminne og har vern i form av hensynsone i kommuneplanens arealdel. Veien går fremdeles som en turvei igjennom deler av området og må bevares som et viktig kulturminne.

Postveien er brutt med to moderne boligfelt på hver side av planområdet. Mens den er uberørt av moderne inngrep igjennom våtmarksområdet.

Ortofoto Bergen kommune 2009

8.2 Løer

Vi har i planområdet to løer som har bevaringsverdi. Løen på bruk 3 (bygg.nr. 139380142) har vært ombygget flere ganger og har hatt en utvidet funksjon som landbruksbygning. Byggesaksarkivet viser at det har vært et tilbygg som var brukt til hønsehus som i dag er borte. Slik den framstår i dag er litt sliten og med spor av funksjonene den har innehatt. Løen har dermed ikke en høy autentisitet, men har stor integritetsverdi. Våningshuset på dette bruket er borte og svekker dermed

Løen på GBF 7/3

Bilde Byantikvaren 2013

historie forståelsen av dette tunet. Nabetunet (7/9) gir en bedre forståelse av sammenheng mellom våningshus og løe. Her ligger våningshuset på oppsiden av veien med låven på nedsiden. Låven ligger i et bratt terreng med direkte innkjørsel til høyloftet fra veien. Denne organiseringen finner man igjen mange steder der terrenget er egnet. I kjelleren var fjøset og avfallet derfra renner nedover vekk fra tunet.

9. Litteraturliste

Bergenserenes fjellverden II Hyttene på Byfjellene Anders Bjarne Fossen 1993, Bergen

Fana Bind II Hermod Hjellevstad 1933 ,Bergen

9.1 Nettkilder

<http://webmatrikkel.adm.bgo/webmatrikkel/dokumentasjon.aspx>

<http://braarkiv.adm.bgo/LoginPage.aspx?ReturnUrl=%2f>

Kulturminnegrunnlag for

Sædalen

BERGEN KOMMUNE

Topografi og tidlig
historie

- Gårdstun
- Planområde

kart 1.1 Topografi og tidlig historie

1:6000

Kulturminnegrunnlag for
Sædalen

BERGEN KOMMUNE

- Historiske Veier
- Planområde
- Postveien

kart 2.1 ferdselsårer

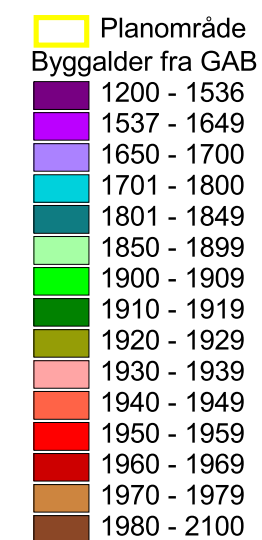
1:6000

Kulturminnegrunnlag for
Sædalen

BERGEN KOMMUNE

Bebyggelsealder hentet fra GAB

kart 3.1 Bebyggelse

1:6000

Kulturminnegrnlag for
Sædalen

BERGEN KOMMUNE

Viktige enkeltobjekt og anlegg

- Tun
- Planområdet
- ↗ Historiske veifar

Ortofoto 1951

kart 4.1 enkeltobjekt og anlegg

1:6000